

É R T E S Í T Ő.

Philosophiai Propaedeutika. I. A Lélektan elemei.
Irta dr. Pauer Imre. 3-dik teljesen átdolgozott kiadás. Ára 70 kr. 112 lap. Budapest, 1882. Eggenberger.

Iskolai könyveink, melyek a lélektanról foglalkoznak, eddig mind a belső szemlélet álláspontjáról írt német minták után készültek; egyik sem vette tekintetbe azon nagy változást, melyen ezen tudomány az utolsó évtizedek alatt átment, s azért éppen a physiologiai lélektan részletei az említett könyvekből hiányoznak. Dr. Pauer Imre ur, a ki a phil. propaedeutikával már régebben foglalkozik, az állami tanterv kívánalmaihoz képest újra átdolgozta egykori műveit s a jelen füzetben közli a tapasztalati lélektan elemeit, különös tekintettel ezen nálunk eddigelé eihanyagolt tanrészletre. — A mű berendezése a következő.

Az »Előismeretek«-ben a lélektan feladata, forrása és módszere említetnek röviden. Maga a tárgyalás két részre oszlik: Az 1-ső szól a lelki életről általában, felémlítve a test és lélek kapcsolatát, a lelki életnek szolgáló testi szervezetet, az idegrendszert, az idegalkatot (temperamentum), az egyéni természetet, az életkorokat és nemi különbséget, az alvást, álmodást és a lelki betegségeket.

A 2-dik rész »a lelki jelenségek főbb csoportjait« tárgyalja 6 fejezetben, a következő rendben. 1. Az érzetek. Azok intenzitásának megméréseire vonatkozó psychophysikai kutatások, az érzetek minősége, az érzetek hangulata s az erre befolyást gyakorló törvények képezik ennek tartalmát. 2. A képzetekről. Ezeket elosztja: szemléleti és képzeleti képzetekre (emlékezet és phantasia, hallucinációk, illúziók, az álmodás képzetei). Erre áttér az összetett képzetek taglalására, melyekhez számítja: a complex képzeteket, a közképeket és függetlenül szól az ezekhez csatlakozó aesthetikai érzelmekről. 3. A tudat fogalma, viszonya a figyelemhez, a perceptio és apperceptio kérdései képezik a 3. fejezet tárgyát. 4. A tudat és képzetek tünetnénye i cím alatt van szó a képek váltakozásá-

ról, részletesen az idő méréséről, mely a képek ezen váltakozása közben lefolyik. 5. A kedélymozgalmak, mint indulatok, vágyak, ösztönök és magasabb vágyak képezik az 5. fejezetet, végül a 6. fejezet az önkénytelen és önkényes mozgásokkal foglalkozik, elkezdve az egyszerű reflexmozgástól egész az akaratnak nevezett tüneményekig; befejezésül szolgál a különböző kifejező mozgások átnézete, melyek a mimikai nyelvben és beszédben érik el legfőbb fokukat (phrenologia és physiognomia).

Ennyit a munka berendezéséről. Átérve a tárgyalási módra és álláspontra, a művet tökéletes függésben találjuk Wundtnak »Grundriss der Physiologischen Psychologie« című művétől.* Wundt műve nem függ metaphysikai előzményektől; a kísérletek által igazolt és igazolható tanok képezik annak főtartalmát s ezen tanokat folytonos összefüggésbe hozni a physiologiai feltételekkel, a főtörekvése. Ezen oknál fogva a mű legnagyobb része az idegrendszer funkcióiáról, az érzéki szervek működéséről, általában azon részletekről szól, a melyek a külső megfigyelés tárgyait képezik, kevesebb gond van fordítva a belső megfigyelés tárgyát tevő érzés és akaras tüneményeire habár itt is folytonos tekintettel van az idegrendszerrel és annak működésével való összefüggésükre.

Pauer ur munkájánál ugyanazt tapasztaljuk; a psychophysikai rész képezi könyvének majdnem felét s a többi tárgyalás is ezen általános physiologiai felfogás befolyása alatt áll, mi által a mű 2-dik fele nehézkessé, sok tekintetben problematikussá és gymnasiumi könyv létére hiányossá válik. Oka ennek abban rejlik, hogy Pauer ur Wundt művét egyszerűen szó szerinti excerptálta, a mely eljárású móddal én egyáltalában nem tudok megbékülni. Itt-ott egy kis átmenetet csinál ugyan, de többnyire pusztá kihagyásokkal rövidíti Wundt művét. Én e helyett azt kívántam volna, hogy a feldolgozás ne fordítás legyen, hanem az eredeti mű szellemétől áthatott, annak módszerével szerkesztett külön munka, mely Wundtnak sok helyen nehéz stylusát a gymnasiumi tanuló szükségleteihez mértén megváltoztatta volna, s mely oly részletek tárgyalását is vonta volna maga után, a melyeknek mostani kezelése elégtelennek látszik, pl. az érzelmeké.

Pauer ur eljárásának ismertetéséhez a következő részleteket akarom például felhozni. Például, mondom és pedig t a l á l o m r a kikapva; mert az egész tulajdonképeni lélektani részletben egyetlen egy gondolat sincs, melyet ugyanily fogalmazásban Wundt művében meg ne találánk, a mit pontos összehasonlítás alapján állíthatok.

* Olvasóink bizonyára ismerik e művet s azért Pauer ur munkájának jellemzéséhez annak csak legfőbb sajátságait akarom felemlíteni.

Dr. P a u e r I m r e.

p. 29. Azon legegyszerűbb jelenségek, melyekre végelemzésben összes lelkiállapotainkat visszavezethetjük, a melyek tehát a lelki élet legelső elemeit képezik: a tiszta vagy egyszerű érzetek.

W u n d t V.

p. 273. Diejenigen psych. Elemente, welche den Charakter einfachster Erscheinungen zweifellos an sich tragen, sind die reinen Empfindungen.

Dr. P a u e r I.

u. o. »Alattok a legeredetibb állapotok értendők, melyeket akkor találunk belső világunkban, midőn mindazon vonatkozásoktól és complicatióktól, melyeket a kifejlett tudat hoz létre, — abstrahálunk s az így még mindig fönmaradt állapotot, mint lelki életünknek legegyszerűbb elemét gondoljuk stb.«

W u n d t V.

p. 273. Wir verstehen unter ihnen die ursprünglichsten Zustände, welche der Mensch in sich findet, losgetrennt von allen Beziehungen u. Verbindungen, die das entwickelte Bewusstsein immer ausführt.«

Dr. P a u e r I.

p. 36. »Vannak érzetek, melyeknek hangulata annyira gyenge, hogy csaknem folytonosan azon különbözetlenségi pont körül mozog, a melyen keresztül folynak egymásba a kellemes és kellemetlen érzetek, mint ellentétes állapotok.«

W u n d t V.

p. 426. Doch gibt es zahlreiche Empfindungen, deren Gefühlston so schwach ist, dass sie fortwährend um jenen Punkt der Indifferenz sich bewegen (von welchem aus leicht ein Übergang zu Lust- oder Unlustgefühlen stattfindet).

Dr. P a u e r I.

u. o. »Mig más érzetek szakadatlanul erős hangulattal kísérvék elannyira, hogy náluk minden egyéb tulajdonságnál érelyesebben nyomul előtérbe a hangulat.«

W u n d t V.

u. o. Andere sind fast immer von starken Gefühlen begleitet, so dass bei ihnen der Gefühlston mehr als die sonstige Beschaffenheit der Empfindung sich der Beobachtung aufdrängt.

Dr. P a u e r I.

p. 71. »Több egyidejű képzet egy egészsze egyesül s mint ilyen szakadatlan összeköttetésben marad úgy a múlt, mint a következő képzetekkel. Egyszersmind azonban el is válik egyik a másiktól, mi által az összetevés vagy synthesis mellett az elkülönítő megkülömböztetés vagy analysis is lényeges nyilvánulata gyanánt jelentkezik a tudatnak.«

W u n d t V.

15. l. Mehrere Vorstellungen, welche gleichzeitig stattfinden, vereinigen sich daher zu einem Vorstellen, und das gegenwärtige Vorstellen bleibt mit dem in der Zeit vorangegangenen und nachfolgenden in stetiger Verbindung. Aber zugleich trennt sich in dem Wechsel des Vorstellens die eine Vorstellung von der anderen. So entspringt jene unterscheidende Thätigkeit des Bewusstseins, welche allerdings eine wesentliche Aeußerung desselben, nicht aber, wie man gemeint hat, sein Wesen selbst ist. (Ulricire céloz.)

Dr. P a u e r I.

p. 75. Percipiatnak tehát minden pillanatban az összes közzvetlen érzék ingerek, ezek utóhatásai, az emlékezeti képek, melyeket az associatio törvénye szerint a ható-ingerek felébresztettek. Ezek közül azután az apperceptio azok felé fordul, a melyekhez legtökéletesebben van accommodálva.

W u n d t V.

p. 725. »Percipirt werden also in jedem Augenblick theils alle unmittelbaren Sinnesreize, theils ihre nächsten als abgeschwächte Erregungen fortbestehenden Nachwirkungen, theils endlich die Erinnerungsbilder, die nach den Gesetzen der Association geweckt werden. Unter allen so vorhandenen Vorstellungen richtet sich dann die Apperception auf diejenigen, für welche sie am vollständigsten adaptirt ist.«

Dr. P a u e r I.

p. 48. A mozgás mellett a gyakorlat bír különös fontossággal; mely egyébként a mozgással a legszorosabb összeköttetésben is áll, a mennyiben a gyakorlat főleg mozgás által mozdítatik elő s a mozgathatlan testrészek gyakorlatra sem képesek.

W u n d t V.

p. 476. Mit der Bewegung hängt der Einfluss der Übung so nahe zusammen, dass beide kaum von einander zu sondern sind. Denn die Übung wird hauptsächlich durch fortwährende Tastbewegungen gefördert, und unbewegliche Theile sind der Übung fast ganz unzugänglich.

Dr. P a u e r I.

p. 60. Például, kényelmetlenül fekszem, vagy valami nyomja testemet s ezt az érzéki benyomást egy fárasztó munka, kimerítő küzdelem alakjában fogom fel; lélekzetem elakad — s azt álmodom, hogy fojtogatnak« stb. stb.

W u n d t V.

p. 657. »Eine unbequeme Lage des Schlafenden verkettet sich mit der Vorstellung einer mühseligen Arbeit, eines Ringkampfes — — —; eine steigende Athemnoth wird zur furchtbaren Angst des Alptrückens. — — — das den Schläfer zu erwürgen droht.«

Igy megy ez mindvégig egyik lapon úgy mint a másikon. Tantételek, példák, terminusok, kifejezések mind Wundt művéből vannak átvéve, úgy hogy valóban meglepetve kérdi magától az ember: micsoda e műben dr. Pauer Imre ur sajátja?

Pauer ur ugyan az előszóban azt mondja, hogy »a lelki jelenségek csoportosításánál, csekély változtatással, Wundt felosztását tartotta meg.« De ezen vallomás nem elegendő: mert nemcsak a csoportosítás Wundté, hanem a műnek egész tartalma, tárgyalási modora, nyelvezete, mondatai, — egyszerűval mindene. Az egyes fejezetek előtt említett »források« utánnézésre figyelemzethetők a tanuló; de Pauer urra nézve nem voltak források, mert azokból egy cseppet sem merített. Egyetlen forrása ezen művének Wundt. Ez önállótlanág, melyet Pauer ur Wundt művével szemközt magára vállalt, akadály volt sok helyen saját jobb előadási képességének érvényesítésében, s én csak sajnálatomat fejezhetem ki a felett, hogy az irodalmak gyermekkorában használatos ezen feldolgozási módot a mi philosophiai irodalmunk még mindig nem bírta legyőzni.

Eltekintve ezen kényes és kínos »eredetiségi« kérdéstől, önkényt felmerül azon további kérdés: maga a munka, így a hogy van, használható-e a gymnasiumi oktatásnál? E tekintetben azt vélem mondhatni, hogy használható munka. — Irálya nem rossz; egyes pontoktól eltekintve, a melyeken az eredeti Wundt-féle stylus nehézkessége javítást kívánna. Ajánlható kivált azért a munka, mert a legújabb kísérleti eredményekről értesít és a mi többet ér az eredmények egyszerű felemelésénél (mert hiszen a számok véglegesen még nincsenek megállapítva), azoknak mintegy módszeres oldalával is megismertet. E műben nemcsak a Weber-Fechner psychophys. részleteit s azok logikai alapját találjuk, (a mit Pauer ur egészen helyesen földolog gyanánt emelt ki Wundt művéből), hanem azon igeu érdekes kutatások is vannak benne, a melyek Czermák óta az időmérés terén oly meglepő finomságu eredményeket létesítettek. Igaz, hogy mindezek iskolai könyvbe nem való hosszadalmassággal vannak tárgyalva, a mint az nem is lehet máskép, miután egy oly specialis nagy műnek kivonatozása folytán eredtek. Az ügyes tanár azonban könnyen ki fogja jelölhetni az elhagyásokat Kétesebb már azon körülmény, hogy az akaratnak azon hely engedessék-e, melyet neki Wundt ad? viszonya a figyelemhez, az apperceptióhoz az-e, melyet Wundt vél megállapíthatni? Épen olyan bajos a Wundt-féle tan a fogalomról, a kedélymozgalmakról, a melyet megjegyzés nélkül semmi esetre sem lehet elfogadni s tanítani.

Nem lehet szándékom, Wundtnak művét bírálat alá fogni; még sem mellőzhetem először kivált azon veszélyre figyelmeztetni, mely a logikai gondolkodást azon tétel folytán tenyegeti,

hogy a »fogalom« csak »postulatum.« Azt hiszem, Herbartnak ezen tétele, melyen a Hegel elleni ellenszenv tisztán észlelhető, el volna hagyandó azért, mert a logikai gondolkodás nem postulatum, hanem tény, s így nem postulatumokban, hanem tényleges alakzatokban történik. Ha a fogalom csak postulatum, és nem tény, akkor logikai gondolkodás nem lehet, az egész logikai tan a fogalmakról s azok kapcsolatairól tévedés. Ez ellen azonban gondolkodásunk ténye maga a döntő instantia contraria. A fogalomnak természete sem enged ilyen felfogást. A fogalom a dolognak lényeges jelentése, a mely tényleg különbözik azon érzéki jegyeiktől, melyeket az egyes tárgyakban észlelünk. Epen azért ezen érzéki jegyekből mintegy agglutinatio, hozzáragasztás útján azt szerkeszteni soha nem sikerülhet.

A másik megjegyzésem vonatkozik a kedélymozgalmakra. Érzelmek hatnak képzeletünk lefolyására s azokat más irányba terelik. E visszahatások a kedélymozgalmak, az indulat és ösztön. Ez Wundt tana s Pauer uré is. Megvallom, hogy tisztán nem látom át ennek lehetőségét. Érzelmek hatnak a képekre; ezeket terelik más irányba. Megengedem; de akkor képzetekmozgalmáról kell szólni és nem »kedélymozgalmakról.« Mert hiszen csak a képek indulnak más irányba, az érzelmek változatlan, azaz a kedély állapota. A dilemma tehát egyszerűen ez: vagy képzetmozgalmakról kell szólnunk, a mi nem felel meg az indulatok közönségesen ismert természetének; vagy magok azon érzelmek, melyek a képzetekre visszahatnak, képezik máris az indulatot s akkor a képzetek mozgása egészen felesleges, mert csak következményes jelleg. Az érzelmeknek olyan meghatározása is, milyen a Pauer urtól elfogadott Wundt-féle, hogy azok a tudat reakciói a képzetekkel szemben, csak azon esetre engedhető meg, ha tudat és érző lényeg egynek vétetik. Ezt pedig Pauer nem mutatta ki, Wundtnak pedig nem világos e tekintetben bizonyítása. De ha érzelmek = tudatreakció, akkor mit jelentsen ilyen phrasis pl. 86. l. »a benyomás a vele összekapcsolt érzelmek által közvetlenül hozza mozgásba belsőnkét?« Ha az érzelmek = tudatállapot, akkor az érzelmek csak nem hozhatják mozgásba maga magát! Hiszen az a belső, az épen a tudat, azaz az érző lényeg. Ha azonban kétséssé vált a kedélymozgalmak meghatározása, akkor azoknak elosztása indulatokra és vágyakra szintén kétes, a mint csakugyan a vágnak tényleg másutt van helye, az akarati tünetmennyeknél s nem az indulatok mellett.

Volna még több megjegyzésem a Wundt-féle tanra; de nem levén feladatom ennek bírálata, elhagyom s arra szorítkozom, hogy szaktársaim figyelmét a munkának épen ezen két legkényesebb pontjára felhívom. Wundtnál az indulatok elosztása és leírása nem volt szükséges, mert nem iskolai könyvet akart

irni. Pauer urnál ezen részletezés elhagyása lényeges hiány; mert az állami tanterv azért is taníttatja a lélektant, hogy az érzelmek alapján érintkezésbe hozza ezen tant az irodalmak tanításával, melyeknek kivált szépirodalmi része képezi a gymnasiumba tartozó főrészeket. E tekintetben Pauer ur lélektana nem felel meg a kitűzött célnak. Az aesthetikai érzelmek taglalása (46. l.) sokkal sekélyebb, sem hogy itt számba jöhessen a fordításszerű kidolgozásban e helyen egy hibát nem szabad elmellőznünk. Pauer ur szerint: aesthetikaiaknak ezen érzetek azért nevezetnek, »a mennyiben a művészi hatásnak csakugyan a leglényegesebb alkotórészét teszik, tehát éppen nem abban a complicált értelemben, a melyet a közönséges nyelvhasználat fűz e szóhoz.« Ez egyszerűen tévedés; mert a közönséges nyelvhasználat »aesthetikai« alatt éppen a »művészetit« szokta érteni. Pauer urat itt félrevezette Wundt, kit ő e ponton csak felületesen tekintett meg. Wundt szerint (p. 469) aesthetikaiak ezen érzelmek azért, mert szemléletiek. »Dies entspricht auch dem unmittelbaren Wortsinn, der auf die Wirkung des Wahrgenommenen, also der Vorstellungen hinweist.« Ez az *αισθητικαί* szóból ered. Hogy Herbart a moralis érzelmeket is az aesthetikába vette, azt akarja Wundt mellőzni művében, nem pedig a »közönséges nyelvhasználatbeli« értelmét e szónak, mint Pauer ur tévesen értette.

Nem iskolai tankönyvbe való a műnek csak fejezetekre való felosztása. A tanulónak az egyes problémáknak neveit külön kell ismernie, ezek képezik emlékezeté számára mintegy a nyugpontokat s azért a paragraphusok szerinti beosztást az iskolai tankönyvekben meg kell tartani. Wundt műve szólhat megakasztás nélkül a problémákról, mert nem iskolai könyv; Pauer ur iskolai könyvének paedagogiai szempontból nem szabad e tekintetben Wundt modorát követnie. Ez azonban mellékes megjegyzés.

Végül a nyelvezetre vonatkozólag ajánlatos volna biztos terminusokban megállapodni. Ha már az »érzetek« és »képzetek« közti különbséget meg akarják tartani, (ámbar nézetem szerint ez csak labilis és önkényes megkülönböztetés), akkor az »érzetek« helyett jó volna az »érzékletek« nevét használni, mely az angol és francia »sensation« és a német »Sinnesempfindung«-nak teljesen megfelel s nem rejti magában azon kétértelműséget, mely a magyar »érzet«-ben, Sensation és Gefühl jelentését egyformán zárja magába. »Erzet« az érzésre megy vissza: pedig ettől lényegesen különbözik. Annál csúnyább akkor az ilyen terminus: »érzék-érzetek« (Sinnesempfindung), melyet Pauer ur használ szükség nélkül a 30-ik lapon.

Pauer ur nyelvezetére egy kifogásom volna. Sok helyen ugyanis latin terminusokat használ, úgy mint Wundt az ő mű-

vében, a hol a magyar szó sokkal világosabb. Ilyenekül feltűntek egyebek közt pl. *orgán* = szerv v. *organum*; *central-szerv* = központi szerv; *motoricus* = mozgató; *disponál* = rendelkezik (pl. 18); *factor* = tényező; *character* = jellem; *constatál*, a mit Pauer ur különös előszeretettel használ, bármilyen nem *stylaris* kifejezés is; *individualitás* = egyéniség; *intensitás* = ereje; *qualitás* = minőség; *specificus* = sajátos; *disponibilis* = felhasználható; *continuum* = folytonos sor; *distinctio* = megkülönböztetés; *complex* = összetett; *localisatio* = elhelyezés; *anaesthesia* = érzéstelenség; *qualitative*; *retina* = reccsártya, szemreceg; *reproductio* = felélesztés; *associatio* = kapcsolás; *complicáltság* = bonyodalmasság; *individualis dispositio* (57. l.); *disparatus* = egyező (a logika úgy használja); *articulált nyelv* = tagolt nyelv; *postulátum* = követelmény; *definiálni* = meghatározni; *abstractio* = elvonás; *synthesis* = összehés; *analysis* = felbontás; *accommodatio, adaptatio* = alkalmazkodás; *percipiálni* = felfogni; *registráló* = jegyző; *negativ* = t gadó, nemleges; *applicatio* = alkalmazás; *specialis* = tuzetes stb.; *adaptálva, adaptationalis* tisztán át vannak véve; *prospectiv, retrospectiv* = előre, hátra tekintő, fordult; *eo ipso* (89); *arteriák* = üterek; *periphericus* = kerületi; stb. stb. Ez annál inkább meglepő, mert Pauer ur nem retteg vissza az olyan terminustól sem, mint pl. »váladék« (Secretion) a 106-ik lapon. Magyar nyelvünk jó terminusait elhagyni, s ezek helyébe az idegen, roszul ragozott, csunyául hangzó szavakat átvinni, csak gondatlan stylusban történhetik. Azt reméljük, hogy Pauer urnak e tekintetben kevés követője leszen.

Összefoglalva mindezeket s eltekintve attól, hogy a munka egészen önállótlan kivonat, a művet tanítási vezérfonalul is használhatónak tartom, mindenesetre pedig ajánlható a tanulóknak utánnézésre és olvasásra, kivált azon oknál fogva, mert a *physiologiai lélektan mód s z e r e s* oldalát kellő világosságba helyezi s így ezen gondolkodási irányhoz szoktathatja a tanulót. Az általam felemlített kérdéses pontokat és hiányokat a tanár javíthatja és pótolhatja nehézség nélkül s a terminológián a változtatás még könnyebben eszközölhető. A füzet kiállítása semmivel sem díszesebb, mint Babics úr könyvéé, melyről a M. Ph. Sz. 4-dik füzetében volt szó.

Böhm Károly.

A PHILOSOPHIAI FOLYÓIRATOKBÓL.

I. Revue Philosophique de la France et de l'étranger-paraisant tous les mois, dirigée p. Th. Ribot. Paris. Septième année

J. D e l b o e u f értekezésének, mely az V—VI—VIII. füzetben tekintélyes helyet foglal el, címéből »Determinisme et Liberté« mást várna.